

YAPON OLIMLARINING DUNXUANG DURDONALARIGA OID TADQIQOTLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15570343>

Qahramon IMOMNAZAROV

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
“Sharq mamlakatlari tarixi va antropologiyasi”
kafedrası katta o‘qituvchisi

Nodir ABDULLAEV

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Xalqaro aloqalar bo‘yicha prorektor DSc, professor

Feruza XASANOVA

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Xitoyshunoslik oliy maktabi rahbari PhD, dotsent

Olga PRONKINA

XXR, Gansu Siyosat va huquq universiteti professori

Annotatsiya. Maqolada XX-asr boshlarida Yapon olimlarining Sharqiy Turkiston, Dunhuanga qilgan ekspeditsiyalari tarixi ko‘rib chiqilgan. Ekspeditsiyalar natijasida noyob “Yapon kolleksiyasi” shakllandi, unda qadimgi buddizm va qadimgi xitoy, sug‘diy, toxariy qo‘lyozmalari mavjud. Maqolada Yapon olimlarining merosi keltirib o‘tilgan, bir qator muhim topilmalar yoritilgan va topilmalarning hozirgi joylashuvi berib ko‘rsatilgan. Ushbu maqola Xitoy Xalq Respublikasining Gansu siyosat va huquq universiteti hamda Toshkent davlat sharqshunoslik universitetining “敦煌文化走向世界 – Dunyoda Dunxuang madaniyati” xalqaro loyihasi doirasida yozilgan.

Kalit so‘zlar: Dunxuang, Buyuk ipak yo‘li, Otani Kodzui, Tachibana Zuicho, Sharqiy Turkiston, Turfon, Loulan.

Аннотация. В статье рассматривается история экспедиций японских ученых в Восточный Туркестан, Дуньхуан в начале XX века. В результате экспедиций образовалась уникальная “японская коллекция”, в которую вошли древние буддийские и древнекитайские, согдийские, тохарские рукописи. В статье рассматривается наследие японских ученых, освещается ряд важных открытий и приводится текущее местонахождение находок

Данная статья написана в рамках реализации международного проекта Гансуйского университета политики и права КНР и Ташкентского государственного университета востоковедения “敦煌文化走向世界 – Культура Дуньхуана в мире.

Ключевые слова: Дуньхуан, Великий Шелковый путь, Отани Кодзуй, Татибана Дзуйчо Восточный Туркестан, Турфан, Лоулань.

Abstract. The article is being considered the history of expeditions of Japanese scientists to East Turkestan, Dunhuang at the beginning of the 20th century. As a result of the expeditions, a unique “Japanese collection” was formed, which included ancient Buddhist and ancient Chinese, Sogdian, Tokharian manuscripts. The article examines the legacy of Japanese scientists, highlights a number of important discoveries and provides the current location of the finds. This article was written within the framework of the international project of the Gansu University of Politics and Law of the People's Republic of China and the Tashkent State University of Oriental Studies “敦煌文化走向世界 – Dunhuang Culture in the World”

Key words: Dunhuang, Great Silk Road, Otani Kodzui, Tachibana Zuicho, East Turkestan, Turpan, Loulan.

Buyuk Ipak yo‘lining bir qismi sifatida tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan Dunxuang shahri hamisha olimlar va tadqiqotchilarni o‘z e‘tiboriga tortgan. Ayniqsa, Dunxuangdan o‘tgan karvon yo‘llari savdo yo‘llari, g‘arb va shaq madaniy almashinuvlarga sabab bo‘luvchilarga omil hisoblangan. Dunxuang orqali buddizmning Xan imperiyasiga tarqalishida ipak yo‘lidagi yangi manzil makonlarning paydo bo‘lishiga olib kelgan. Dunxuanning savdo yo‘llari chorrahasida joylashuvi, geografik o‘rni, iqtisodiy va madaniy jihatdan juda strategik hudud hisoblangan.

Otani Kodzui (大谷光瑞, 1876–1948), yapon nashrlarida ko‘pincha nomi mashhur bo‘lmagan, biroq buddizm ta‘limoti bo‘yicha taniqli mutaxassis Markaziy Osiyoga uchta yirik ekspeditsiya uyushtirgan tadqiqotchi va sayohatchi, siyosatchi sifatida ham shuhrat qozongan.

Otani Kodzui mashhur zodagonlar oilasiga mansub bo‘lib, Londonda yaxshi ta‘lim olgan va yoshligida Yevropa bo‘ylab ko‘p sayohat qilgan. Olim geografiya, biologiya, tarix bilan faol qiziqqan. Otani Britaniya Qirollik geografik jamiyati a‘zosi bo‘lib, u erda Sven Gedin, Aruel Steyn, Albert fon Lekok kabi mashhur tadqiqotchilar bilan uchrashgan. 1902-yilda Gamburgda bo‘lib o‘tgan XIII Xalqaro sharqshunos olimlar kongressida qatnashdi, unda A.Steynning Dunhuang va Sharqiy Turkistonga qilgan birinchi ekspeditsiyasi haqidagi ma‘ruzasi tinglaydi. [Dunhuang Sees Great Changes Over the Years – Mogao Grottoes Through Hard Times. Lanzhou: China Intercontinental Press, Gansu Provincial People’s Government Information Office, 2007. 212 p.].

Bu mintaqa Sharqiy Osiyoda buddizmning tarqalishida alohida rol o‘ynagan va shuning uchun amidist buddizm an‘analarida tarbiyalangan Otani Kodzui uchun alohida qiziqish uyg‘otgan. Uning otasi Otani Koson Nishi Xongandzi ibodatxonasining 21-abbati bo‘lib, u Yaponiyadagi eng yirik amidaizm maktabi Dzyodo Sinsyuning rahbari lavozimini egallagan. Shunga ko‘ra, kichik Otani tomonidan tuzilgan ekspeditsiyaning asosiy e‘tibori qadimiy buddizm ashyolarini qidirish va tadqiq qilishga qaratilgan. [Witfield S. Count Otani’s Central Asian Expeditions // IDP News. 1998. No.10. P. 1–2.]

Birinchi ekspeditsiya. Shunday qilib, 1902 yil 16 avgustda u Markaziy Osiyo orqali yo‘l o‘tkazishni rejalashtirib, Angliyadan Yaponiyaga jo‘naydi.

Ekspeditsiya tarkibiga geografiya va tarixga qiziquvchi yana to'rt yapon olimlari kirgan: Inoye Koen, Honda Eryu, Vatanabe Tessin va Hori Kenyu. Ular 21 sentabrda Qashg'arga yetib kelishdi va u yerda ikki guruhga bo'lindi: Hindiston ekspeditsiyasi (Otani, Inoye, Xonda) va Sharqiy Turkiston ekspeditsiyasi (Vatanabe va Hori). Hindiston ekspeditsiyasi Mintaka dovoni orqali Kashmir knyazligiga o'tadi, u yerda ularga Shimajiri Daito va Fujisava Sensho qo'shilgan. Otani boshchiligidagi Hindiston ekspeditsiyasi 3 ta ot va 17 tuya bilan sayohat qilgan. Ular Mintaka dovonidan o'tib, Gilgitga ketayotib, 9-noyabr kuni Kashmir poytaxti Shrinagarga yetib kelishdi. Ekspeditsiya a'zolari Hindiston va Nepalda arxeologik qazishmalar olib borishdi, xususan, ular afsonaga ko'ra, Siddxarta Gautama tug'ilgan hududga qiziqish bildirishdi. Ammo 1903-yilda Otani otasi vafot etadi va u otasining merosi qilib olish uchun Yaponiyaga erta qaytishga majbur bo'ladi. [入澤崇. 現代によみがえる大谷探検隊の軌道第一回. インドの大谷

探検隊. Otani ekspeditsiyalarining yangi davrdagi aks-sadolari. Kyoto, 2006. 1-qism: Otani Hindiston ekspeditsiyasi.) // Ryukoku universiteti sayti. URL: http://www.ryukoku.ac.jp/about/pr/publications/61/16_tsubo/tsubo.htm]

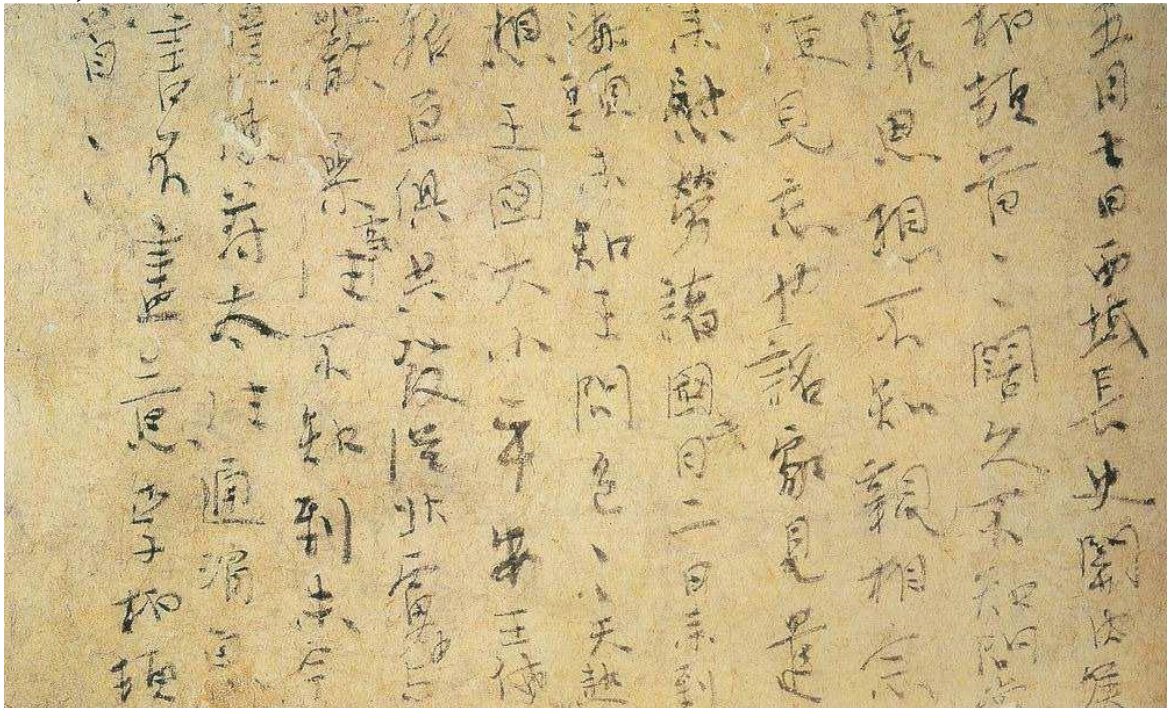
Bu vaqtda Sharqiy Turkiston ekspeditsiyasi Yorkandga qaytib, janubiy yo'l bo'ylab sharqqa qarab yo'l oldi. Qashg'arda 40 kunga yaqin qadimiy yodgorliklarni qazishadi. Ular 1903-yil 2-yanvarda jo'nab ketishgan va shimoliy yo'l bo'ylab Taklamakan cho'lini kesib o'tishdi. Oqsuv va Turfanda bo'lib, 20 fevralda yana Qashg'arga qaytishgan.

Ko'p o'tmay ular Maralboshi, Tumshuq, Oqsuv orqali yana yo'lga chiqdilar va 10 aprelda Kucha yaqinidagi Qizil g'orga yetib kelishadi. Ular Kuchada taxminan 4 oy qolib, qadimgi aholi punktlarini, jumladan sharqiy va g'arbiy Subashini, Qizil g'orni, Qumturi va Duldur okurlarini o'rganishgan. Xotanni Aruel Steyn va Turfan tomonidan nemis ekspeditsiyalari allaqachon o'rganib chiqqanligi sababli, Otani jamoasi Kuchaning hali o'rganilmagan yodgorliklarini qazishga e'tibor qaratadi. Ekspeditsiyasi bir yarim oyga yaqin vaqt mobaynida Qashg'arda arxeologik qazishmalar olib bordi, so'ngra Taklamakan cho'lini kesib o'tdi, shundan so'ng guruh a'zolari Oqsuv va Turfon hududidagi qadimiy manzilgohlarni o'rgandi. Qashg'arga qaytib, ekspeditsiya a'zolari Qizil tomonga cho'l bo'ylab aylanma yo'l bo'ylab yo'l oldilar. U erda ular buddviylik davlati bo'lgan Kucha yodgorliklarida, Subashi qabristonida va Qizil g'or ibodatxonalarida taxminan to'rt oy ishladilar, shundan so'ng ekspeditsiya Turfan, Urumchi, Hami va Sian orqali Yaponiyaga qaytib ketishgan. [Yaldiz M. *Archaeologie und Kunstgeschichte Chinesisch-Zentralasiens (Xinjiang)*. Leiden: Brill Academic Pub., 1997. 237 p.]

Ikkinchi ekspeditsiya. Otani Kodzui yana ikkita yirik ekspeditsiyani tashkil etgan va moliyalashtirgan. Ikkinchi ekspeditsiya (1908–1909) tarkibiga Tatibana Zuicho va Nomura Eizaburo kirgan. Turfon hududidagi qadimiy shaharlar: Yaxoto, Ostona, Murtuk, Tuyuk va boshqalarda qazish ishlari olib bordilar. Qizil viloyatida Qumturi g'or ibodatxonasini o'rganib, u yerda nodir xitoy qo'lyozmalarini topdilar. Keyin Nomura Kucha va Qashg'ar atrofidagi hududlarni,

Tatibana esa Loulan, Lobnor, Xotan va Yorkandni o'rganishga e'tibor qaratdi. Kucha yaqinidagi Kumurtu g'orida 782 yilga oid qo'lyozma topilgan. Shundan so'ng, ekspeditsiya a'zolari Hindistonda yana birlashdilar va u yerda Dalay Lama bilan uchrashish uchun kelgan Otani Kozdui bilan uchrashdilar. Ekspeditsiya topilmalarining eng mashhuri Tatibana tomonidan Loulan hududida topilgan

“Li Bo Hujjati” (李柏尺牘稿,) (1-rasm)

1 – rasm Li Bo hujjati (parcha) 书法空间“Xattotlik fazosi” (shinhingyin).

Meng Fanjenga ta'kidlashicha U yerda III-asrning ikkinchi choragidan Loulanda bo'lgan Xitoy noibi devonxonasi arxivi qoldiqlari topilgan. IV asrning uchinchi choragida sobiq Lyan sulolasi imperatori tomonidan Yanchi shahriga (yani Qorashahr) hokim sifatida yuborilgan Li Boga tegishli hujjat bo'lgan. Mazkur hujjat hokim Li Boning G'arbiy o'lkaga hukmdori yozilgan haqida xati bo'lib, “Li Bo hujjati” bugungi kungacha saqlanib qolgan eng qadimiy qog'oz manbarlardan biri hisoblanadi. Unda Markaziy Osiyo davlatlariga oid muhim ma'lumotlar ham mavjud. Ushbu ekspeditsiya materiallariga asoslanib, Tatibana va Otani buddizm qadimiylarini qazish natijalari bo'yicha birinchi asarni nashr etishdi.[孟凡人.新疆考古与史地论集。北京：科学出版社 2000.(Meng Fajen. Shinjon arxeologiyasi va tarixiy geografiyasiga oid maqolalar. Pekin: Kexiue nashriyoti, 2000. 379 b.)]

Uchinchi ekspeditsiya. Uchinchi ekspeditsiyaga (1910–1914) Tatibana Zuito rahbarlik qilgan, uning tarkibiga Yoshikava Koichiro, Vatanabe Tessin, Koitiro Yosikava, Li Yutsin va boshqalar kirgan. Guruh Shanxay va Sian orqali Dunxuanga yetib keladi, u yerda ekspeditsiya a'zolari Mogao g'orlarini chuqur o'rganishdi, freskalar, figuralarni batafsil suratga olish va bosma nashrlarni tayyorlash ishlarini olib borishdi. Yoshikava va Tatibana, shuningdek, Ming Budda

g'oridan 300 dan ortiq qo'lyozmalarni sotib olishga muvaffaq bo'lishdi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, bu chet elliklar uchun Dunxuang qo'lyozmalarini sotish uchun so'nggi imkoniyat edi, chunki Xitoy hukumati ularni sotishni allaqachon taqiqlab qo'ygan. [*Dunhuang Sees Great Changes Over the Years – Mogao Grottoes Through Hard Times. Lanzhou: China Intercontinental Press, Gansu Provincial People's Government Information Office, 2007. 212 p.*]

G'or ibodatxonalari va freska rasmlari bo'yicha yetakchi mutaxassislardan biri Yan Venchju Xitoy arxeologiyasi tarixiga oid qisqacha ishida bu guruhning faoliyatini akademik iboralardan kamroq ishlatgan holda eslatib o'tadi. Uning fikricha, "yaponlar ko'plab madaniy qadriyatlarni o'zlariga o'zlashtirganlar". [文儒。中国考古学史。桂林：广西师范大学出版社，2004. (Yan Venzhu. Xitoy arxeologiyasi tarixi. Guilin: Guangxi Shifan Daxue nashriyoti, 2004. 167 bet.)]

Keyin ekspeditsiya Turfon (Ostona qabristoni) atrofida Tuyukda qazish ishlarini davom ettirdi va Shinjon Tyan-Shanda botanika kolleksiyasini yig'di. Otani manfaatlarining o'ziga xosligi ekspeditsiyalar faoliyatining tabiatida namoyon bo'ldi. Murakkabligiga qaramay (ekspeditsiyalar o'rganilayotgan hududlardan biologik va etnografik materiallarni to'plashni o'z ichiga olgan), asosiy e'tibor buddizmga oid artefaktlarni qidirishga qaratildi. Shu bilan birga, ekspeditsiya ishtirokchilari arxeologik yodgorliklarni o'rganishning ilmiy usullariga unchalik ahamiyat bermadilar: sayohat kundaliklarini yuritishlariga va fotosuratlar va eskizlarni olishlariga qaramay, ular topilgan ob'ektlarning aniq koordinatalari, tegishli hududlarning stratigrafiyasi va boshqalar bilan unchalik qiziqmadilar.

Li Boning yuqorida tilga olingan qo'lyozmasida ko'rsatilgan G'arbiy hudud ma'muriyatining joylashgan joyi atrofida olib borilgan ilmiy munozaralar bu borada dalolat beradi. Tatibana Zuicho qo'lyozma topilgan aniq manzilni darhol ko'rsatmadi, bu esa ilmiy jamoatchilikda arxeologik yodgorliklardan qaysi biri noib muzofoti bilan bog'lanishi mumkinligi haqida uzoq munozaralarga sabab bo'ldi. Biroq, ko'p yillar o'tgach, Tatibananing o'zi qo'lyozma u tomonidan Loulan aholi punkti deb ta'kidlangan. Cho'ldagi turar-joyning aniq koordinatalarini Turfonda unga telegramma orqali (13.12.1908 yil) K. Otani yetkazgan va u o'z navbatida Tokiyodagi uchrashuv chog'ida Xitoydan Yevropaga ketayotgan S.Gedindan ularni o'rgangan. Mana shu misoldan dalolat beradiki, Otani barcha ekspeditsiyalarga nafaqat rasmiy rahbarlik qilgan, balki vaziyatdan doimo xabardor bo'lib, xodimlarga zarur yordamini ko'rsatgan.

Yapon olimlarining Sharqiy Turkistonga qilgan ekspeditsiyalari juda muhim natijalarga erishdi. Otani Kodzumi o'zi topgan arxeologik manbalar asosida G'arbiy chegara xududlar tarixi va buddizmning Osiyoda tarqalishiga bag'ishlangan bir qancha asarlarni nashr etdi, masalan, "G'arbiy chegaradagi arxeologik qazishmalar to'g'risida tadqiqotlar" (西域考古図譜. Токио, 1915.

"G'arbiy mintaqaning yangi tadqiqotlari"新西域記(Tokio, 1937) va boshqalar.

1937-yilda Yaponiyada 6 jildlik kitob nashrdan chiqarilib, unda Otani ekspeditsiyalarining barcha marshrutlari va olib borilgan tadqiqotlar, jumladan, Shimoliy va Janubiy Amerika, Hindiston, Janubiy va Sharqiy Afrikaga kam ma'lum bo'lgan ekspeditsiyalarning batafsil tavsifi berilgan. Biroq, bu juda batafsil nashrda ham juda ko'p bo'shliqlar mavjud bo'lib, bu ushbu missiyalarning o'ziga xos xususiyati bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Otanining barcha ekspeditsiyalari u yoki bu tarzda yapon razvedkasi faoliyati bilan bog'liq bo'lganligi umumiy qabul qilingan. Britaniya va Rossiya razvedka xizmatlari ularni shunday deb hisoblashgan. [Hopkirk P. *Foreign Devils on the Silk Road: The Search for the Lost Treasures of Central Asia*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2001. 264 p.]

Yaponiyaliklarning Shinjon va Xitoyning boshqa ba'zi mintaqalari hamda Markaziy Osiyodagi faolligi Rossiya hukumatini xavotirga solgandi. Hozirgi vaziyatni tekshirish uchun u yerga polkovnik K. G. Mannerxaymning maxsus missiyasi yuborildi. [Мясников В. С. По следам Маннергейма // *Восток – Запад: Историко-литературный альманах: 2003–2004. Вост. лит.*, 2005. С. 246–254]

Katayama Akio, shuningdek, bir qator maktublar va xabarlardagi nomuvofiqliklar (va kamchiliklar) tufayli Otani ekspeditsiyalari harakatlarining ko'p sanalari juda noto'g'ri va ularni tuzatish zarurligini ta'kidlaydi. [片山章雄. 敦煌學五十年. (二玄社, 1960 年 / 筑摩書房〈筑摩叢書〉, 1970 年、復刊 1984 年ほか (Akio Katayama 50 yillik Dunhuang tadqiqotlari (Nigensha, 1960 / Chikuma Shobo, 1970, 1984 yilda qayta nashr etilgan va boshqalar))]

Yuqorida qayd etilgan kamchiliklarga qaramay, minglab turli asarlarni yig'ib, sanskrit, so'g'd, tibet, tangut, xotan, mo'g'ul, uyg'ur va boshqa tillardagi qo'lyozmalarni o'z ichiga olgan mashhur "Otani kolleksiyasi"ni yaratish erishildi'ldi, masalan; uyg'ur tilidan "Buddasining cheksiz hayot tafakkur sutralari". Xitoy tiliga tarjimasidan eng qimmatlilari IV-V-asr boshlariga oid sutralar ro'yxati, shu jumladan Kumarajiva tomonidan sanskrit tilidan qilingan sutralarning tarjimalari etiborga loyiqdir. Bundan tashqari, Otani kolleksiyasida Turfon hududidagi qabristonlardan taxminan miloddan avvalgi 500 yilga oid to'qqizta (boshqa manbalarga ko'ra – 12) mumiya ham bor edi. Dafn uchun ipak kafanlar, qabr va ibodatxonalardan olingan freskalar, dafn etishda ishlatiladigan turli xil idishlar va matnlar. G'arbiy mintaqadagi yirik buddizm haykaltaroshlikning yagona namunasi bo'lgan Buddaning bronza boshi kabi topilmalar ayniqsa mashhur bo'lgan. Qopqog'i va tanasida musiqachilar va raqqosalarning siymolari tasvirlangan Subashi dafn marosimi urnasi, Kucha musiqa madaniyatini qayta tilash uchun muhim manbalardan biri bo'lib xizmat qiladi. [Восточный Туркестан в древности и раннем средневековье: Хозяйство, материальная культура / Под ред. Б. А. Литвинского. М.: Вост. лит., 1995. 523 с.]

O'rxun alifbosi va uning tartibini qayd etgan VIII asrdagi turkiy tildagi qo'lyozma katta ahamiyatga ega. Ikkinchi Otani ekspeditsiyasi paytida sotib

olingan, Ryukoku universitetida saqlanadi. Qadimgi turkiy runik alifboning ikkita o'xshash namunasi bor, ikkinchisi Albert fon Lekok tomonidan topilgan va Berlindagi Osiyo san'ati muzeyida saqlanadi. Bu ikki qo'lyozmani solishtirish tadqiqotchilarga O'rxun yozuvini qayta tiklashga yordam beradi. [*Кызласов И. Л. Рунические письменности евразийских степей. М.: Вост. лит., 1994. 327 с.*]. To'plamga shuningdek, Chan buddizmning 6-patriarxi Huyeneng tomonidan 959 yilda yozilgan "Sutralar jildi" ning eng qadimgi nusxalaridan biri ham kiritilgan, Nusxa Lyushun shahri muzeyida bo'lgan, ammo keyinchalik yo'qolgan, unung Ryukoku universiteti kutubxonasida faqat birinchi va oxirgi varaqlarning fotosuratlari saqlanib qolgan. [*片山章雄・大谷探検家の活動と大谷尊重光明、渡辺哲信 (Katayama Akio. Otani Kozuya va Otani Sonju ekspeditsiyalari, Vatanabe Tesshin //, 2002. №. 77. 133–156 betlar.)*]

Ekspeditsiyalarning xarajatlari ibodatxona uchun qarzlarni keltirib chiqardi. 1914 yilda moliyaviy janjal natijasida Otani Kodzui bosh abbatlik lavozimidan voz kechishga majbur bo'ladi va uni jiyaniga topshirdi. Nafaqaga chiqqanidan so'ng Otani buddavilik sutralarini tarjima qilish bilan shug'ullanib, avval Shanxayga, so'ngra Lyushunga ko'chib o'tadi va Nishi Xongandzi ibodatxonasida va Kobe yaqinidagi Niraku villasida saqlangan to'planning katta qismini u yerga olib kelgan.

Sumitomo konserni egasi, yirik sanoatchi Kuxara Fusanosuke 1916 yilda Niraku villasini sotib oldi va u yerda qolgan xitoy kolleksiyasining katta qismini o'sha paytda Choson prefekturasining (Koreya anneksiya qilingan) birinchi general-gubernatori bo'lgan do'sti Terauchi Masatakega sovg'a qilgan. Terauchi qo'lyozmalarni Seuldagi Konbokgung saroyida joylashgan o'zi asos solgan Choson san'at muzeyiga sovg'a qildi. Hozirda Koreya Respublikasi Milliy muzeyida Otani ekspeditsiyalari tomonidan olib kelingan Turfon g'or ibodatxonalaridan 60 ta freska parchalari va 1700 dan ortiq ashyolar saqlanmoqda. Shuningdek, Dunxuang qo'lyozmalarining koreya fondi deyarli butunlay Otani kolleksiyasidan iborat. Kuxara yana bir qancha xitoy kolleksiyasini Kioto milliy muzeyiga hadya qilgan. 1932 yilda sodir bo'lgan yog'in natijasida Niraku villasi butunlay yonib ketgan.

Otani to'plamlari Xitoyning Lyushun shahrida qolgan kolleksiyaning bir qismi 1930-yillarda Lyushun shahar muzeyiga topshirilgan, ammo boshqa qismi 1945 yilgacha noma'lum yo'llar bilan Yaponiyaga qaytarilgan (Xitoy tadqiqotchilari Lyushun shahar muzeyidan ishonchli tarzda ko'chirilgan kamida 37 ta artefaktni namoyish qila olganlar. [*Dunhuang Sees Great Changes Over the Years – Mogao Grottoes Through Hard Times. Lanzhou: China Intercontinental Press, Gansu Provincial People's Government Information Office, 2007. 212 p.*]) 1954 yilda Lyushun shahar muzeyidan Pekin kutubxonasi (hozirgi Xitoy Milliy kutubxonasi) va Pekindagi Xitoy tarixi muzeyiga 600 dan ortiq ashyo topshirilgan.

Otani shaxsiy buyumlarida saqlanayotgan kolleksiyasining bir qismi vafotidan keyin Ryukoku universitetiga hadya qilingan; Tatibana, Yoshikava va

boshqa ekspeditsiya ishtirokchilari ham o'z kolleksiyalarini u yerga sovg'a qilishdi. Hozirda Ryukoku universiteti kutubxonasida gerbariylar va yana to'qqiz ming o'ram sutralar, daftarlar, yog'och taxtachalar, bosma hujjatlar, ipak piktogrammalar, matolar, tangalar va bosma nashrlar saqlanib kelinmoqda. Ryukoku universitetida "Li Bo hujjati" va Yoshikava topib olgan qo'lyozma ham bor. U 718-yilda ushbu ro'yxatga olingan Xitoy farmakologik risolasining bir qismi bo'lib, Miloddan avvalgi 480–496 yillarda tuzilgan "Ben Sao Jin Jinzhu" ensiklopediya asaridir.

Otani birinchi ekspeditsiyasi ishtirokchilarining kundaliklari asosan yo'qolganligini ko'rsatadi. U birinchi ekspeditsiyasi paytida batafsil hisobot yozilgan bo'lgan, afsuski Yaponiyaga etkazish paytida yo'qolgan. Hindistonda Otani bilan qo'shilgan Fudzii Senshoning kundaligi yo'nalishning Hindiston-Nepal qismida chop etilgan. Topilmalar haqidagi xabarlar birinchi ekspeditsiyaning barcha ishtirokchilari qaytishidan oldin ham matbuotda (shu jumladan ilmiy matbuotda) paydo bo'lgan, ammo hozirgi vaqtda bu ma'lumotlar ko'pchilik tadqiqotchilar uchun unchalik ochiq emas. [片山章雄・大谷探検家の活動と大谷 尊重光明、渡辺哲信 (Katayama Akio. Otani Kozuya va Otani Sonju ekspeditsiyalari, Vatanabe Tesshin //, 2002. №. 77. 133–156 betlar.)]

Biroq, muhim arxiv saqlanib qolgan: shaxsiy kundaliklar, eskizlar, akvarellar, xaritalar, Sharqiy Turkistonga uchta ekspeditsiya qatnashchilari tomonidan olingan xatlar va fotosuratlar. Ushbu materiallar Ryukoku universiteti kutubxonasida saqlanadi va hali ham keng qamrovli o'rganishni kutmoqda.

1990-yilda Otani davrasining avlodlari Beppu shahrida Otani yodgorlik muzeyiga asos solgan. Muzeyda birinchi ekspeditsiya paytida Yaponiyaga yuborilgan telegrammalar, Otani va uning ekspeditsiya ishtirokchilarining shaxsiy eslatmalari mavjud. Bundan tashqari, Otani kolleksiyasidan ko'plab artefaktlar Yaponiya va xorijdagi xususiy va davlat kolleksiyalariga sotilgan. Natijada yapon kolleksiyasi asosan tartibsiz saqlab qolingan. Tokio milliy muzeyi (piktogrammalar, haykallar, qog'oz va yog'och lavhalardagi qo'lyozmalar), Kioto milliy muzeyida hujjatlar, o'ramlar, Lotus sutrasining xitoy tiliga tarjimai parchasi, Osakadagi milliy etnologiya muzeyidan boshqalar tomonidan sotib olingan. Otani kolleksiyasidan ko'plab buyumlar yo'qolgan. 1971 yilda Tokio milliy muzeyi kolleksiyasi asosan Jiro Sugiyama tomonidan nashr etilgan. 1988 yilda Ryukoku universiteti to'plami taniqli rus sharqshunosi B. A. Litvinskiy tomonidan o'rganilib, o'z asarlarida ushbu materiallardan foydalangan [*Восточный Туркестан в древности и раннем средневековье: Хозяйство, материальная культура / Под ред. Б. А. Литвинского. М.: Вост. лит., 1995. 523 с.*]

Otani kolleksiyasidagi buyumlarning joylashishini aniqlashda Xalqaro Dunxuang loyihasi katta rol o'ynadi. Uning ko'p tilli veb-sayti Yaponiyadagi muzeylardagi Dunxuang topilmalari va ularga qanday kirish mumkinligi haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shuningdek, Ryukoku universiteti bilan hamkorlik doirasida

universitet kutubxonasidagi tasvirlarni raqamlashtirish va Loyiha serverlarida tasvirlardan foydalanish imkoniyati amalga oshirilmoqda.

Xulosa qilib aytganda Yapon olimlarining ekspeditsiyalari, arxeologlarning Sharqiy Turkistondagi faoliyati, adabiyotlarda o'z aksini topgan. Zamonaviy xitoylik yozuvchi Kay Junning "Afsun" detektiv hikoyasidagi syujet Loulan qazishmalarida ishlagan yosh arxeologning o'limini tekshirishga asoslangan bo'lib, ushbu yodgorlikni o'rganilish tarixi, jumladan, Otani ekspeditsiyasining qazishmalari haqida so'z boradi.

Inoye Yasusining tarixiy romanlari Yaponiyada va undan tashqarida ham keng tarqalgan: "Loulan, Ming Budda g'orlari". Bu asarlarida yozuvchi fantastika va tarixiy faktlarni aralashtirib yuborgan, ular G'arbiy o'lkalar tarixidagi asosiy voqealarga yaqin yoritilgan. Inoye Yasusining birinchi ilhom manbai, yapon tiliga tarjima qilingan Xitoy sulolasi yilnomalari, ikkinchisi esa Otaniyning ekspeditsiyalari faoliyati haqidagi nashrlari edi. 1985 yilda Xirosi Aramataning tarixiy-fantastik romani "Teyto Monogatari" ("Imperator poytaxti haqidagi ertak") nashr etildi va mahhurlikka erishdi. Roman bor yo'g'i 12 jildidan iborat bo'lib, voqealar XIX-asr oxiridan XX-asr oxirigacha tasvirlangan. Romanning birinchi jildlarida Otani Kodzui bosh qahramonlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Romanning bir nechta filmlari, mashhur animatsion ko'rinishlari mavjud. Taxmin qilish mumkinki, bunday keng targ'ibot Otani ekspeditsiyalariga ham, tadqiqot obektlariga ham jamoatchilik e'tiborini qaratishga yordam beradi. Xitoy arxeologlarining yangi kashfiyotlari bilan solishtirganda barcha ekspeditsiya materiallarini aniqlash va sinchkovlik bilan o'rganish Buyuk Ipak yo'lining qadimgi va o'rta asrlardagi tarixini yanada to'liq qayta qurishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Восточный Туркестан в древности и раннем средневековье: Хозяйство, материальная культура. / Под ред. Б. А. Литвинского. М.: Вост. лит., 1995. 523 с.
2. Кызласов И. Л. Рунические письменности евразийских степей. М.: Вост. лит., 1994. 327 с.
3. Мясников В. С. По следам Маннергейма // Восток – Запад: Историко-литературный альманах: 2003–2004. К 85-летию С. Л. Тихвинского. М.: Вост. лит., 2005. С. 246–254.
4. Dunhuang Sees Great Changes Over the Years – Mogao Grottoes Through Hard Times. Lanzhou: China Intercontinental Press, Gansu Provincial People's Government Information Office, 2007. 212 p.
5. Hopkirk P. Foreign Devils on the Silk Road: The Search for the Lost Treasures of Central Asia. Oxford: Oxford Univ. Press, 2001. 264 p.
6. Witfield S. Count Otani's Central Asian Expeditions // IDP News. 1998. No.10. P. 1–2.
7. Yaldiz M. Archaeologie und Kunstgeschichte Chinesisch-Zentralasiens (Xinjiang). Leiden: Brill Academic Pub., 1997. 237p.
8. 入澤崇. 現代によみがえる大谷探検隊の軌道。第一回。インドの大谷探検隊。Otani ekspeditsiyalarining yangi davrdagi aks-sadolari. Kyoto, 2006. 1-qism: Otani Hindiston

ekspeditsiyasi.) // Ryukoku universiteti sayti.URL: http://www.ryukoku.ac.jp/about/pr/publications/61/16_tsubo/tsubo.htm

9. 片山章雄。大谷探検家の活動と大谷尊重光明、渡辺哲信 (Katayama Akio. Otani Kozuya va Otani Sonju ekspeditsiyalari, Vatanabe Tesshin //, 2002. №. 77. 133–156 betlar.)
10. 片山章雄.敦煌學五十年. (二玄社, 1960 年 / 筑摩書房〈筑摩叢書〉, 1970 年、復刊 1984 年ほか(Akio Katayama 50 yillik Dunhuang tadqiqotlari (Nigensha, 1960 / Chikuma Shobo, 1970, 1984 yilda qayta nashr etilgan va boshqalar))
11. 孟凡人。新疆考古与史地论集。北京：科学出版社，2000。(Meng Fanren. Shinjon arxeologiyasi va tarixiy geografiyasiga oid maqolalar. Pekin: Kexiue nashriyoti, 2000. 379 b.)
12. 金子民雄.论大谷探险队// 西域考察与研究。乌鲁木齐：新疆人民出版社，1997. (Kaneko Tamyō. Otani ekspeditsiyasi haqida // Gʻarbiy mintaqani oʻrganish va oʻrganish. Urumchi: Shinjon xalq gazetasi,1997. 122–125 betlar.)
13. 阎文儒。中国考古学史。桂林：广西师范大学出版社，2004。(Yan Venzhu. Xitoy arxeologiyasi tarixi. Guilin: Guangxi Shifan Daxue nashriyoti, 2004. 167 bet.)

